

ISLOM HAMKORLIK TASHKILOTIGA A'ZO DAVLATLARDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI (INDONEZIYA, MALAYZIYA VA TURKIYA MISOLIDA)

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПАЛОМНИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ГОСУДАРСТВАХ-ЧЛЕНАХ ОРГАНИЗАЦИИ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА (НА ПРИМЕРЕ ИНДОНЕЗИИ, МАЛАЙЗИИ И ТУРЦИИ)

DEVELOPMENT FACTORS OF PILGRIMAGE TOURISM IN THE MEMBER STATES OF THE ISLAMIC COOPERATION ORGANIZATION (ON THE EXAMPLE OF INDONESIA, MALAYSIA AND TURKEY)

Mirodil M. KHAYDAROV
INTERNATIONAL ISLAMIC ACADEMY OF
UZBEKISTAN

*The head of ICESCO Chair
on Islamic Studies and Islamic Civilization
e-mail: mirodil.uz@mail.ru
11, A.Kadiri, Tashkent, 100011, Uzbekistan*

Jasurbek J ABDUKADIROV
INTERNATIONAL ISLAMIC ACADEMY OF
UZBEKISTAN

*International Islamic Academy of Uzbekistan
e-mail: abduqodirovjasurbek36@gmail.com
11, A.Kadiri, Tashkent, 100011, Uzbekistan*

DOI: 10.47980/IIAU/2022/1/14

Annotatsiya. Bugungi kunda har bir sohani isloh qilish bilan birga, yuksak taraqqiyot bosqichiga olib chiqish yangilanayotgan O'zbekiston davlatining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Amalga oshirilayotgan ushbu islohotlar mamlakat iqtisodiyotini, aholi turmush tarzini, shuningdek, O'zbekistonning xalqaro maydondagi obro'sini oshirishga xizmat qiladi. Ana shunday sohalardan biri turizmning "Ziyorat turizmi" tarmog'idir.

2020 yilda O'zbekistonga 1 mln 504 ming turist tashrif buyurib, ularga 261 mln dollarlik xizmat ko'rsatilishiga erishildi. O'zbekiston dunyoga qadimiy va ekzotik shaharlari bilan ziyorat turizmi infratuzilmasini barpo etish, sayyohlar uchun barcha kerakli shart-sharoitlarni yaratish, ziyorat turizmi brendini ishlab chiqish bo'yicha yetarli salohiyatga ega mamlakat hisoblanadi.

O'zbekistondagi ko'plab madaniy yodgorliklarning YuNESKO tomonidan butunjahon madaniy meroslari sifatida ro'yxatga olingani e'tirofga loyiqdir.

Bugungi kunda Dunyoning Halol turizm boyicha ixtisoslashgan yetakchi tashkilotlaridan biri Crescent Rating taxminiy ma'lumotlariga ko'ra 2026-yilga kelib ziyorat maqsadida sayohat qiluvchilarning soni 230 mln. kishini tashkil etishi mumkinligi ta'kidlandi. Bu esa kelajakda ziyorat turizmi jahon turizmining yetakchi yo'nalishlaridan biriga aylanishi hamda ziyorat turizmi tarmog'i dunyo davlatlari iqtisodining ajralmas bir qismiga aylanib borayotganligini ko'rsatadi. Jumladan, Islom hamkorligi tashkilotiga a'zo davlatlarda ham bu borada tizimli ishlar olib borilmoqda. Islom hamkorlik tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan "Islom hamkorlik tashkilotiga a'zo davlatlarda ziyorat turizmini rivojlantirish yo'l harakati strategiyasi" nomli qo'llanmaning nashr qilinishi ham so'zimiz isbotidir.

Maqolada Islom hamkorlik tashkilotiga a'zo davlatlarda xalqaro ziyorat turizmi sohasidagi salohiyati, xususan, mamlakatlardagi ziyorat turizmi rivoji uchun zarur bo'lgan tarixiy sharoit, uning bugungi ziyorat turizmi obyekti sifatidagi o'rni, bu boradagi o'z yechimini kutayotgan vazifalar va istiqboldagi natijalar asosiy muhokama mavzusi hisoblanadi. Jumladan, IHT ga a'zo Indoneziya, Malayziya va Turkiya davlatlarida ziyorat turizmini rivojlantirish borasidagi olib borilayotgan ishlarning bayoni keltirilgan. Shuningdek, maqolada ziyorat turizmini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ichki va tashqi hamkorlik aloqalari to'g'risida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: ziyorat turizmi, halol turizm, Islom hamkorlik tashkiloti, Indoneziya, Malayziya, Turkiya, halol standarti, hamkorlik aloqalari, turistik infrastruktura.

Аннотация. Сегодня основной целью нового Узбекистана является преобразование и вывод на более высокую ступень развития всех сфер деятельности. Эти реформы послужат укреплению экономики страны, повышению уровня жизни населения, а также формированию положительного имиджа Узбекистана на международной арене. Одной из этих сфер является паломнический туризм.

В 2020 году Узбекистан посетили 1 миллион 504 тысячи туристов и получили услуг на сумму 261 миллион долларов. В 2021 году планируется принять 1,7 млн иностранных туристов, наряду с этим повысить качество обслуживания. Узбекистан – страна с высоким потенциалом для создания инфраструктуры паломнического туризма, с древними и экзотическими городами, и наличием всех необходимых условий для туристов, а также развития бренда паломнического туризма.

Примечательно, что многие памятники культуры в Узбекистане зарегистрированы ЮНЕСКО как всемирное культурное наследие.

Сегодня Crescent Rating, одна из ведущих мировых организаций, специализирующихся на халаль-туризме, оценивает, что к 2026 году количество паломников по всему миру достигнет 230 миллионов человек. В

следствие чего в будущем паломнический туризм станет одним из ведущих направлений в мировом туризме, а индустрия паломнического туризма станет неотъемлемой частью мировой экономики. В частности, Организация исламского сотрудничества системно работает над этим вопросом. Организацией исламского сотрудничества была опубликована брошюра «Стратегии развития паломнического туризма в государствах-членах Организации исламского сотрудничества», что является еще одним подтверждением вышесказанного.

В статье основное внимание уделяется туристическому потенциалу государств-членов Организации исламского сотрудничества в сфере международного паломнического туризма, в частности историческим условиям, необходимым для развития паломнического туризма в стране, его роли как объекта паломничества в настоящее время, задачам и перспективам. В статье проанализированы данные о мерах, принимаемых по развитию паломнического туризма в государствах-членах ОИС Индонезии, Малайзии и Турции. Авторами также представлена информация о внутреннем и внешнем сотрудничестве в развитии паломнического туризма.

Ключевые слова: паломнический туризм, халяль-туризм, Организация исламского сотрудничества, Индонезия, Малайзия, Турция, халяль-стандарт, сотрудничество, инфраструктура туризма.

Abstract. Today, one of the main goals of the renewed state of Uzbekistan is to reform every sphere and bring it to a higher stage of development. These reforms will serve to enhance the country's economy, living standards, as well as Uzbekistan's image in the international arena. One such area is the Pilgrimage tourism.

Uzbekistan is a country with enough potential to build the infrastructure of pilgrimage tourism with ancient and exotic cities, create all the necessary conditions for tourists, and develop a brand of pilgrimage tourism. UNESCO has registered many cultural monuments in Uzbekistan as world cultural heritage. In 2020, 1 million 504 thousand tourists visited Uzbekistan and received services worth \$ 261 million. 1.7 million foreign tourists are expected to visit our country in 2021.

Today, Crescent Rating, one of the world's leading organizations specializing in halal tourism, estimates that by 2026, the number of pilgrims will reach 230 million. In the future, pilgrimage tourism will become one of the leading destinations in world tourism, and the pilgrimage tourism industry is becoming an integral part of the world economy. In particular, the Organization of Islamic Cooperation is working systematically on this issue. Another proof of this is the publication of the Organization of Islamic Cooperation's Strategy for the Development of Pilgrimage Tourism in the Member States of the Organization of Islamic Cooperation.

The article focuses on the potential of the Organization of Islamic Cooperation in the field of international pilgrimage tourism, the historical conditions necessary for the development of pilgrimage tourism in the country, its role

as an object of pilgrimage today, the challenges, and future results. In particular, the article offers a report on the work being done to develop pilgrimage tourism in the OIC member states of Indonesia, Malaysia, and Turkey. The article also provides information on internal and external cooperation for the development of pilgrimage tourism.

Keywords: pilgrimage tourism, halal tourism, Organization of Islamic Cooperation, Indonesia, Malaysia, Turkey, halal standard, cooperation, tourism infrastructure.

KIRISH

2015-yilning 21-23-dekabr kunlari Niger Respublikasining Niamey shahrida bo'lib o'tgan Turizm vazirlarining IX Islom konferensiyasida IHT (Islom hamkorlik tashkiloti) ga a'zo davlatlar o'rtasida turizmni rivojlantirish bo'yicha rezolyutsiya qabul qildi. (SRDIT, 2017, p. 12) Ushbu yig'ilish ishtirokchilari "Islom turizmini rivojlantirish bo'yicha strategik reja" loyihasini amalga oshirish bo'yicha taklifini ma'qullashdi. Indoneziya Respublikasi muvofiqlashtiruvchi sifatida e'tirof etildi. Reja bo'yicha topshiriq loyihasi 2016-yil 29-sentabr kuni Indoneziyaning Padang shahrida bo'lib o'tgan ishchi guruhning birinchi yig'ilishiga taqdim etildi. Ushbu yig'ilishda loyihani amalga oshirish jarayoni hamda kelajakda qilinadigan ishlar loyihasi borasida muhokama bo'lib o'tdi. Shu bilan IHT ga a'zo davlatlarda, keyinchalik boshqa davlatlarda islom ta'limotiga asoslangan turizmni rivojlantirish ishlari boshlab yuborildi. Jumladan hamkorlik quyidagi loyihalarni reja qildi (Travel, 2016, p. 10):

- IHTga a'zo mamlakatlarda islom turizmining kelib chiqishi, jihatlari va o'lehovlari hamda uning ahamiyati bo'yicha tadqiqot olib borish;
- IHTga a'zo mamlakatlarda islom turizmining holati bo'yicha vaziyat tahlilini o'tkazish;
- IHTga a'zo mamlakatlarda islom turizmini rivojlantirish va targ'ib qilish bo'yicha harakatlar rejasi bilan strategik yo'nalishni taklif qilish.

Ushbu maqolada IHT ga a'zo mamlakatlarda ziyorat turizmini rivojlantirish omillari Indoneziya, Malayziya va Turkiya misolida ko'rib chiqildi.

USLUBLAR

Bugungi kunda Indoneziyada ziyorat turizmi sanoatini rivojlantirish uchun hukumat boshchiligidagi tizimli ishlar olib borilmoqda. Jumladan, Turizm va iqtisodiyot vazirligi va Indoneziya Ulamolar kengashi Indoneziyani islom turizmining asosiy yo'nalishiga aylantirish maqsadida o'zaro anglashuv memorandumini imzoladi. Shuningdek, Indoneziya hukumati Indoneziyani musulmonlar sayyohlik

yo'nalishi sifatida targ'ib qilishda qo'llab-quvvatlovchi rol o'ynaydi. Masalan, vazirlik islom turizmi nuqtai nazaridan mamlakatning eng yaxshi sayyohlik yo'nalishlarini yorituvchi va arxipelagda 600 000 dan ortiq masjidlar mavjudligini ko'rsatadigan bir qancha risolalar tayyorlaganini va xorij tillarida chop qilganligini ko'rishimiz mumkin. 2015-yil noyabr oyida "Musulmon mehmon"ning ishga tushirilishi ham bu boradagi muhim qadam bo'ldi. (Hamza, 2014, p. 86) Vazirlik Indoneziyada islom turizmini rivojlantirish va targ'ib qilish bo'yicha maxsus qo'mita tuzdi va Qo'mita "*Halol turizmni jadal rivojlantirish jamoasi*" deb nomlanadi. Qo'mitaning tayinlanishi nafaqat sohani rivojlantirish bo'yicha yuqori darajadagi majburiyatni aks ettiradi, balki ba'zi muvofiqlashtirish muammolarini bartaraf etishga yordam beradi.

Indoneziya davlati tomonidan islom turizmini (ziyorat turizmi) rivojlantirish bo'yicha qo'llaniladigan ba'zi amaliyotlar o'ziga xos va IHTga a'zo boshqa davlatlar uchun yaxshi namuna bo'ladi. Masalan, Indoneziya katta sarmoya kiritish va islom turizmini rivojlantirish uchun uchta viloyatni tanladi. Standartlashtirish va xizmatlar sifatini oshirish nuqtai nazaridan Lombokda mehmonxonalar o'zlarini ziyorat turizmi targ'ibotchisi sifatida namoyon qilmoqdalar. E'tiborlisi, hozirgacha mehmonhonalardan to'qqiztasi "shariat" sertifikatiga ega bo'lgan. Bundan ko'rish mumkinki, Indoneziya davlati mamlakatda xizmat ko'rsatish sohasida butunlay ziyorat turizmiga asoslab harakat qilgani yo'q, balki ayrim viloyatlarni tanlab oldi.

Indoneziyada tanlab olingan mehmonxona o'zining birinchi yarim oyiga ega bo'lishi uchun xonalarida Makkaga qaratilgan belgilar va Qur'on nusxalari, shuningdek, halol taomlar tayyorlanadigan oshxona bo'lishi kerak. Umuman olganda, Turizm vazirligi Milliy Shariat Kengashi (MSHK) va Biznesni sertifikatlashtirish instituti (BSI) bilan hamkorlikda turizm salohiyatini rivojlantirish hamda madaniyat va islom qadriyatlari standartlarini rivojlantirish maqsadida ish olib bormoqda. (Shafaei, 2015, p. 97) Islom turizm sanoati Indoneziyada Jakarta Turizm va Madaniyat Departamenti hamda Indoneziya Ulamolar Kengashi (IUK) 2013 yilda ushbu muassasalarga musulmon sayyohlarni ko'proq jalb qilish maqsadida poytaxtdagi mehmonxonalar, restoranlar va umumiy ovqatlanish korxonalari uchun "Halol" sertifikatini ishlab chiqishdi (Haydarov M., 2021, p. 72). Sertifikatlash bepul taqdim etildi. oziq-ovqat va ichimliklar ishlab chiqaradigan yuzlab kichik mikro va o'rta korxonalarga halol ishlab chiqarishni boshqarish bo'yicha treninglar o'tkazishdi.

Indoneziya hukumatining Indoneziyani islom turizm sanoatida muhim global yo'nalish sifatida rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari ham

sayyohlar soni, ham Indoneziya tomonidan qo'lga kiritilgan mukofotlar bo'yicha o'z samarasini bera boshladi. Masalan, 2016 yilgi World Halal Tourism Awards tanlovida (Birlashgan Arab Amirliklarining Abu-Dabi shahrida bo'lib o'tgan) Indoneziya davlati 16 nominatsiya bo'yicha 12 ta mukofotni qo'lga kiritdi (Samori, 2013, p. 77).

Darhaqiqat, Indoneziyada islom turizmi salohiyatini oshirishdagi asosiy tashabbuslardan biri Milliy turizm tashkilotining ushbu sohani rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari bilan ifodalanadi. Shu munosabat bilan Milliy Turizm Tashkiloti islom turizm bozoriga yo'naltirilgan inklyuziv rejani qabul qildi va Indoneziyani musulmon sayohatchilar uchun islomiy yo'nalish sifatida taqdim etish maqsadida reklama dasturlarini ishlab chiqdi. Bundan tashqari, u 2015-yil noyabr oyida Indoneziyaga musulmonlar uchun qo'llanmani ishga tushirib, islomiy mehmonxonalar va tegishli xizmatlar uchun standartlarni hozir qilmoqda. Indoneziya 2014 va 2016-yillarda Indoneziyaning Jakarta shahrida bo'lib o'tgan IHTning Islom turizmi bo'yicha Birinchi Xalqaro Forumi va XII Jahon Islom Iqtisodiy Forumi kabi milliy salohiyatni rivojlantirishga hissa qo'shgan ko'plab xalqaro tadbirlarga mezbonlik qildi (Tanti, 2019, p. 5).

Individual darajada Indoneziyadagi inson resurslari musulmon sayohatchilarning ehtiyojlarini qondirish borasida yaxshi bilimga ega. Shuningdek, sohada mehnat qilayotgan kadrlar salohiyatini oshirish maqsadida ko'plab seminarlar tashkil etiladi.

IHT ga a'zo davlatlar orasida Malayziya eng ko'p islomiy mehmonxonalarga ega mamlakatlardan biri hisoblanadi. Malayziyada barcha turar joylardagi islomiy mehmonxonalarning ulushi 17 foizga yetadi. Infratuzilma sifati va mavjud halol ekotizim tufayli Malayziya islom turizm sanoatida xizmatlar sifati bo'yicha xalqaro miqyosda raqobatlasha oladigan darajada kuchli. Yuqori darajadagi say-harakatkar natijasi o'laroq Malayziya Turizm va Madaniyat vazirligi 2009 yilda Islom turizmi markazini (ITM) tashkil etdi (SRDIT, 2017, p. 13) va vazirlikka islom turizmi industriasini rivojlantirish va Malayziyani markazga aylantirish borasidagi sa'y-harakatlariga ko'maklashish va yo'l-yo'riq ko'rsatish kabi vazifalar yuklatildi. Yo'l-yo'riq ko'rsatishdan tashqari, bugungi kunda ITM islom turizmi bo'yicha o'qitish va salohiyatni oshirish xizmatlarini ham taqdim etadi. Manfaatdor tomonlar ishtirokida va maslahatlashuvlar natijasida ITM 2012 yilda "Islom turizmini rivojlantirishning strategik rejasi" nomli katta loyihani ishlab chiqdi. Ushbu hujjat Malayziyada islom turizmini rivojlantirish yo'lini belgilab berdi va Malayziyada islom turizmini amalga oshirishning muhim omillari va mezonlarini

yoritib, yo'lboshchi rolini o'z zimmasiga olmoqda. Sanoat rivojiga qo'shayotgan boshqa hissalaridan tashqari ITM Malayziyani islom turizm industriyasidagi markaz sifatida targ'ib qilish va bozorga chiqarish uchun xalqaro ko'rgazmalar, yarmarkalar va rodshoularga homiylik qilish yoki faol ishtirok etish orqali marketing harakatlarida ham o'zini namoyon qilmoqda.

Malayziya islom turizm sanoatini rivojlantirish uchun muhim bo'lgan standartlashtirish nuqtai nazaridan katta sa'y-harakatlarni amalga oshirdi. Musulmonlarga do'stona mehmondo'stlik xizmatlari standarti-Malayziyaning Fan, texnologiya va innovatsiyalar vazirligi qoshidagi milliy standartlar va akkreditatsiya organi bo'lgan Malayziya Standartlar Departamenti tomonidan ishlab chiqilgan standart hisoblanadi. MDMX ni yaratish Malayziya hukumatining Malayziya islom turizmi loyihasida (Islom turizmini rivojlantirish strategik rejasi) mamlakatda islom turizmi uchun taqqoslash va sifatni ta'minlash mexanizmini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyasiga amal qiladi. Musulmonlarga do'stona mehmondo'stlik xizmatlari standarti ishlab chiqaruvchilar, foydalanuvchilar, iste'molchilar va boshqa manfaatdor tomonlarning mutanosib vakilliklaridan iborat texnik qo'mita tomonidan konsensus asosida ishlab chiqilgan.

MDMX dan foydalanish va qabul qilish ixtiyoriydir. Murojaat qilmoqchi bo'lgan tashkilot yoki xususiy korxonalar murojaatini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- Tashkilot yoki jismoniy shaxsning musulmonlarga do'stona turizm mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqarish va boshqarish qobiliyatini oshirish;
- Standartni qo'llash orqali musulmonlar uchun qulay bo'lgan turistik mahsulot va xizmatlarning yaxlitligini himoya qilishni saqlash;
- Mijozlarning ehtiyojlari va talablarini qondirish orqali qoniqish darajasini oshirish.

MDMX dan tashqari, Islom turizm markazi (ITM) Halol sertifikatlash va standartlashtirish bo'yicha dastur ustida hamkorlik qilib kelmoqdalar. Maqsadli provayderlar orasida mehmonxonalar va mehmonxona operatorlari, sayohat va turoperatorlar, aviakompaniyalar va turistik assotsiatsiyalar mavjud.

Bir so'z bilan aytganda, Malayziyada ziyorat turizmini rivojlantirishga qaratilgan urinishlar oqibatida Islom turizm markazi tashkil etilishiga olib keldi. Shundan keyingina Malayziya loyihasini, sanoat uchun standartlarni, manfaatdor tomonlarni jalb qilish tadbirlarini hamda o'quv dasturlarini ishlab chiqishga erishdi. Bu sa'y-harakatlarning barchasi Malayziyaga nafaqat o'z mintaqasida, balki butun dunyoda islom turizmi markazi sifatida paydo bo'lishiga yordam berdi. (J.C., 2009, p. 53)

Bugungi kunda Malayziya davlati islom turizmi sohasida salohiyatni oshirish bo'yicha yetakchi davlatlardan qatorida tizimli ishlar olib bormoqda. Turizm vazirligining majburiyati Malayziyada islom turizmini rivojlantirish uchun qulay muhitni ta'minlash orqali muhim rol o'ynadi. (Закна, 2012, p. 3) Dastlab musulmon bozorini turizm sohasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi sifatida aniqlash juda muhim edi. Shu munosabat bilan 2009 yilda tashkil etilgan Malayziya Islom turizm markazi (MITM) strategik turizm tadqiqotlari va bozor ma'lumotlarini o'tkazish, shuningdek, islom turizmi sohasida o'qitish va salohiyatni oshirish xizmatlarini ko'rsatish uchun xizmat qilmoqda. Malayziyada islom turizmidagi qulay muhit, shuningdek, MyRating kabi xususiy kompaniyalarning paydo bo'lishiga yo'l ochdi, ular konsalting, trening va sanoat korxonalari uchun salohiyatni oshirish dasturlarini taqdim etadi.

MyRating tomonidan taklif qilinadigan kurslarning qisqacha ro'yxatini quyidagicha sanab o'tish mumkin (SRDIT, 2017, p. 13):

- Musulmonlarga qulay mehmonxona va kurort boshqaruvi;
 - Musulmonlar uchun do'stona salomatlik turizmi;
 - Halol oziq-ovqat texnologiyasini boshqarish;
 - Halol kafolati tizimi;
 - Halol brending va marketing;
 - Halol logistika;
 - Turizmda halol tushunchasi va musulmon sayohatchilarning ehtiyojlari;
 - Oziq-ovqat ishlab chiqarishda halol tushunchasi;
- O'qitish va salohiyatni oshirish sohasida tashkilot Malayziya hukumati yoki sanoat ehtiyojlariga javob beradigan islom turizmi institutlari tomonidan sertifikatlangan kurslarni taklif qilish kabi ishlarni amalga oshirmoqda.

Turkiya Madaniyat va turizm vazirligi Turkiyada va butun dunyoda islom turizmi sanoatidagi jadal o'zgarishlardan kelib chiqib, o'z qoidalarini ishlab chiqishni borasida davlat miqyosida harakat olib bormoqda (Scott, 2010, p. 6). Vazirlik yangi qonun hujjatlari nafaqat turizm sohasidagi nostandart amaliyotlarni bartaraf etishga yordam berishini nazarda tutadi, shuningdek, Turkiyadan va butun dunyodan islomiy turizm mahsulotlari va xizmatlarini qidirayotgan sayohatchilar sonini ko'paytiradi.

Turkiyada islom turizm industriyasining rivojlanishi asosan xususiy sektor tomonidan amalga oshirildi. 2015 yil holatiga ko'ra, 140 ta sertifikatlangan islom mehmonxonalari sayohatchilarga xizmat ko'rsatgan (Акгүһ, 2014, p. 762). So'nggi paytlarda davlat organlari sanoatda standartlarni belgilash va saqlashga ko'proq e'tibor berishni boshladi. Standartlashtirish va

sertifikatlashtirish nuqtai nazaridan Turk Standartlar Instituti (TSI) ikki yarim yillik tayyorgarlikdan so'ng 2016 yilning fevral oyida o'zining islom turizm standarti - TS 13683 Halol boshqaruv tizimi-mehmonxonalarni ishga tushirdi. Islom turizm standartlari bo'yicha o'lchanadigan ko'plab umumiy elementlar mavjud bo'lgani uchun Turkiyaning TS 13683 internet-kontent filtriga ega xona, hammom va namoz uchun shovqinga qarshi izolyatsiya, jamoat tahorati maydoni, islomiy adabiyotlar bilan o'qish xonasi, juma namozi yoki transport kabi ba'zi yangiliklarga ega bo'ldi. Mahalliy masjidga, xodimlarning oddiy kiyim-kechaklari, xodimlar va mehmonlarning shariat qoidalariga muvofiqligi, saytdagi an'anaviy va g'arbiy hojatxonalar, qibлага qaramaydigan hojatxonalar, islom dinida ruxsat berilgan san'at, rassomlar, postlar, musiqa va boshqalar shular jumlasidandir.

Turkiya 2016-yil may oyida Konya shahrida Madaniyat va turizm vazirligining kuchli qo'llab-quvvatlashi bilan 2-Xalqaro halol turizm konferensiyasiga mezbonlik qildi. Tadbirning ochilishida Turkiya madaniyat va turizm vaziri Mahir Unal ishtirok etdi (Moaven, 2017, p. 35). Konferensiyada 110 dan ortiq xaridorlar bilan 30 dan ortiq mamlakatlardan delegatlar, jumladan Birlashgan Arab Amirliklari, Saudiya Arabistoni, Eron, Xorvatiya, Singapur, Buyuk Britaniya, AQSh, Malayziya, Indoneziya, Janubiy Afrika, Quvayt va Qatardan sayyohlik kengashlari, sayyohlik agentliklari, turoperatorlar ishtirok etishdi. Ushbu tadbirning Vazirlik ko'magida tashkil etilishi Turkiyani islom turizm sanoatida muhim yo'nalish sifatida rivojlantirishni maqsad qilganligini aksidir.

NATIJA

Islom turizmi sohasida sanoatni rivojlantirish jarayonida IHTga a'zo mamlakatlar duch keladigan asosiy muammolar va qiyinchiliklarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Islom turizm industriyasini rivojlantirishga tayyor bo'lgan va dunyoda asosiy yo'nalish sifatida paydo bo'lishni maqsad qilgan davlat muayyan sarmoyalarni amalga oshirishi va zarur qadamlarni bajarishi kerak. Jumladan, jamoatchilik tomonidan vazirlikda islom turizmi sohasiga mas'ul bo'linmani tashkil etish, standartlar va sertifikatlashtirish organlarini ishlab chiqish, tekshirish va reyting mexanizmlarini belgilash muayyan sarmoya va inson kapitalini talab qiladi. Xususi sektor nuqtai nazaridan mehmonxonalar "Halol sertifikat"ning barcha mezonlariga javob berishlarini ta'minlash uchun o'z muassasalariga sarmoya kiritishlari kerak, jumladan, umumiy namozxonalar va barcha halol

restoranlarni qurish va hakozi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, "Halol" bilan bog'liq barcha investitsiyalar islom turizm sanoatida qimmatga tushmaydi. Masalan, mehmonxonaning har bir xonasiga qibla belgisi, Qur'on va namoz o'rnatish xarajatlari, ularning foydalari hisobga olinsa, unchalik katta bo'lmaydi. Bunday asosiy xizmatlarga ega mehmonxona hech bo'lmaganda musulmonlar uchun qulay muassasa sifatida marketingni boshlashi bo'lishi mumkin.

An'anaviy turizm sanoatida mavjud bo'lgan universal yulduz tizimidan farqli o'laroq, islom turizm sanoati hali ham o'zining universal standartlari va reyting tizimini ishlab chiqa olmadi. Shuning uchun musulmon sayyohning islom turizm sanoatidagi tajribasi turli mamlakatlarda farq qilishi mumkin. Hatto bir mamlakat ichida islom turizm industriyasidagi xizmatlar sifati bo'yicha ba'zi farqlarni ko'rish mumkin. Shu munosabat bilan bunday universal standart sifat va reyting tizimlarining mavjud emasligi islom turizm industriyasining rivojlanishi uchun muhim to'siq bo'lmoqda. ma'lumotlariga ko'ra, musulmon sayohatchilarning 61 foizi bir nechta standartlarning mavjudligini chalkash deb hisoblaydi, bu standartlarni uyg'unlashtirish muhimligini aks ettiradi. Nihoyat, turar joy sektorini yaxshi biladigan tajribali inspektorlarning yetishmasligi islom turizm standartlari ishlab chiqilgandan so'ng ularni joriy etishda jiddiy muammo tug'diradi.

MUHOKAMA

Islom turizm sanoati "Halol" turizm tajribasiga ega bo'lishni xohlovchi sayohatchilarga xizmat qiladi (Duman, 2011, p. 32). Biroq, ba'zi turizm sanoatchilari orasida islom turizmining kuchayishi xalqaro sayyohlarni uzoqlashtirishi mumkin degan noto'g'ri tushuncha mavjud. Masalan, halol standartlari ularni amalga oshirishni xohlovchi mehmonxonalar uchun ixtiyoriydir. Shuning uchun bunday noto'g'ri tushunchalarni to'g'ri xabarlar bilan hal qilish kerak. Dunyo bo'ylab istiqomat qiluvchi musulmonlar aholisi va IHTga a'zo mamlakatlar daromadlari darajasidagi ijobiy tendentsiyalar hisobga olinsa, islom turizm sanoati turizm industriyasining o'sishiga salmoqli hissa qo'shish salohiyatiga ega ekanligi ayon bo'ladi. Islom turizmining ahamiyati va salohiyati haqidagi cheklangan bilim sanoatning rivojlanishiga bir necha jihatdan to'sqinlik qiladi. Masalan, islom turizm industriyasining ahamiyati va salohiyati haqidagi bilim ozligi natijasida ba'zan investitsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini kamaytiradi. An'anaviy bank tizimining agentliklari bunday loyihalarni qo'llab-quvvatlashni

istamasligi mumkin. Boshqa tomondan, soha haqida cheklangan ma'lumotga ega bo'lgan siyosatchilar sanoatning o'sishiga turtki bo'lishi mumkin bo'lgan infratuzilmani o'z ichiga olgan loyihalar va takliflarga unchalik qiziqmasligi mumkin.

2015-yil 14-15-avgust kunlari Saudiya Arabistoni Podshohligining Makkai Mukarramada bo'lib o'tgan Islom sammitining to'rtinchi navbatdan tashqari sessiyasi tomonidan qabul qilingan IHT Iqtisodiy va tijorat hamkorlik bo'yicha Doimiy qo'mitasi Strategiyasi turizmni o'zining oltitasidan biri sifatida o'z ichiga oladi. IHTga a'zo mamlakatlarda turizm bo'yicha ma'lumotlarni to'plash ma'lumotlar to'plash imkoniyatlari cheklanganligi yoki uning ahamiyati to'g'risida xabardorlik yo'qligi sababli yetarli emasligi alohida ta'kidlangan. Ishonchli ma'lumotlarning mavjud emasligi sektorni to'g'ri tahlil qilish va shuning uchun samarali hamkorlik asosini yaratishga to'sqinlik qiladi.

TAHLIL

IHTga a'zo ba'zi mamlakatlarda islom turizmi marketingi va reklama strategiyalaridagi muvaffaqiyatning asosiy omillari (SRDIT, 2017, p. 13)

№	Davlat	Muvaffaqiyatning asosiy omillari
1	Malayziya	1. Hukumat ishlab chiqqan dastur 2. Islom turizmi markazini tashkil etilganligi. 3. Standartlashtirish va sertifikatlash tizimi mavjudligi 4. Milliy loyiha ishlab chiqilganligi 5. An'anaviy va ijtimoiy media reklama 6. Halol standartlar mavjudligi
2	In-doneziya	1. Hukumat ishlab chiqqan dastur 2. Manfaatdor tomonlarning ishtiroki 3. Ixtisoslashgan jamoani tashkil etish etilganligi 4. Mahsulotni ishlab chiqish va Segmentatsiya
3	Birlashgan Arab amirliklari	1. Hukumat ishlab chiqqan dastur 2. Islom iqtisodiyoti kapitali loyihasi mavjudligi 3. 2020 va 2030 yilga mo'ljallangan dastur 4. Oilaviy hamjihatlik asosidagi turizm 5. Halol ekotizm mavjudligi 6. Xalqaro jihatdan Halol standartlarda ishtiroki
4	Qatar	1. Hukumat ishlab chiqqan dastur 2. Halol turizmdan xabardorlik 3. Ushbu sohada xalqaro uchrashuv va konferensiyalar

5	Tunis	1. Hukumat ishlab chiqqan dastur Halol turizmdan xabardorlik 2. Ushbu sohada xalqaro uchrashuv va konferensiyalar
---	-------	--

Jahon sayyohlik bozorida Yevropa kelganlar soni bo'yicha eng mashhur mintaqa hisoblanib, Fransiya eng mashhur yo'nalishlar ro'yxatida birinchi o'rinda turadi. Undan keying o'rinlarni AQSh, Ispaniya va Xitoy kabi yirik mamlakatlar egallaydi. IHTga a'zo davlatlar orasida esa Turkiya va Malayziya jahon sayyohlik yo'nalishi bo'yicha yetakchilik qilmoqda. Turkiyadan keyin Malayziya, Saudiya Arabistoni, Marokash va Birlashgan Arab Amirliklari eng mashhur turizm bozori hisoblanadi.

Yuqorida qayd etilgan sayyohlik yo'nalishlari reytingi asosan islom turizmining asosiy talablarini hisobga olinmagan holda an'anaviy turizm mezonlariga asoslanadi. O'tgan yillar davomida bir qancha muassasalar turizm yo'nalishlari faoliyatini islom turizmi talablariga muvofiqligi bo'yicha baholash uchun maxsus mezonlarni ishlab chiqish va ularga mos ravishda reyting berish tashabbuslarini boshladilar. Eng mashhur va asosiy tashabbuslardan biri bu Master Card-Crescent Rating Global Muslim Travel Index (GMTI)dir (Samori, 2013, p. 3). GMTI musulmon sayyohlarning belgilangan manzilda tajribasini tashkil etuvchi bir qancha omillardan iborat. 2015-yilda GMTI reytingida 110 ta davlat o'rganildi va reytingga kiritildi.

GMTI ning 2015- natijalariga ko'ra, Malayziya 83,8 umumiy ball bilan indeks reytingida birinchi o'rinni egalladi. Undan keyin 73,8 ball bilan Turkiya va 72,1 ball bilan BAA joy oldi (Akrūh, 2014, p. 762). Darhaqiqat, dunyoning eng yaxshi 10 ta islom sayyohlik yo'nalishidan to'qqiztasi IHT a'zosidir. IHTga a'zo davlatlar mavjud "Halol" ekotizimi va musulmonlarga do'stona xizmatlar tufayli qiyosiy ustunlikka ega ekanliklarini hisobga olsak, natijalar ajablanarli emas. Shunday bo'lsada IHTga a'zo mamlakatlarning aksariyatida musulmon sayyohlar uchun jozibadorligini to'liq oshirish uchun asosiy talablar va izchil strategiyalar mavjud emas. Aksincha, ko'plab musulmon ozchilik mamlakatlari musulmon sayyohlarning ehtiyojlari va talablarini qondirishda sezilarli yutuqlarga erishdi. Bu davlatlar orasida Singapur, Tailand, Buyuk Britaniya, Janubiy Afrika va Fransiya yetakchi beshlikka kiradi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ziyorat turizmi faolligi islom turizmi xarajatlarining asosiy bozorlari va mashhur yo'nalishlari bo'lgan IHTga a'zo bo'lgan ko'pchilik musulmon mamlakatlarida yuqori

darajada saqlanib qolgan. Ziyorat turizmi bu mamlakatlar uchun tabiiydir, chunki ularning aksariyati musulmon sayyohlarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun allaqachon asosiy infratuzilma va shuning uchun boshqalarga nisbatan qiyosiy ustunlikka ega.

АДАБИЁТЛАР:

1. Бона Ким. (2019) "The effect of religious tourism experiences on personal values" – International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage.- 86 б.
2. Fund forum.uz. (2011) "Ўзбекистон обидаларидаги дурдона битиклар". – Т.
3. Махсудова М. (2006) Мулоқот психологияси. – Т.: Турон-икбол. -15 б.
4. The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC). "Strategic roadmap for development of islamic tourism". – Анкара, 2017. – 12 б.
5. Сурайё Усмонова. (2019) "Ziyarah tourism as a new linkage for tourism development in Uzbekistan" – New voices from Uzbekistan.- 31 б.
6. Омер Акгүн Текин. (2014) "İslami Turizm: Dünya'daki ve Türkiye'deki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme". –The Journal of International Social Research. - 762 б.
7. Хошимов Шероқхон. (2020) "Pilgrimage tourism in uzbekistan: problems and solutions" – Electronic research journal of social sciences and humanities.- 8 б.
8. Tanti, Xandriana. (2019) "Exploration of pilgrimage tourism in indonesia" –Journal of islamic marketing, 2019.- 5 б.
9. Закиа, Самори. (2012) "Developing halal standart for malaysian hotel industry: exploratory study" – Procedia-social and behavioral sciences, 2012. - 3 б.
10. Томас. (2019) "Pilgrimage as a field of tourism development: the case of kavala (Northern Greece) and its institutional and cultural challenges" – International journal of religion tourism and pilgrimage, - 5 б.
11. Захра Моавен. (2017) "Spiritual Health through Pilgrimage Therapy: A Qualitative Study" – Health, Spirituality and Medical Ethics. -35 б.
12. Akyol M. and Kilinc, O. (2014), Internet and Halal Tourism Marketing, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/8 Summer 2014, pp. 171-186.
13. Al-Hamarneh, A. and Steiner, C. (2004), Islamic Tourism: Rethinking the Strategies of Tourism Development in the Arab World, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, Vol. 24, No. 1.
14. Ariffin, A.A.M., Hasim, M.S. (2009), Marketing Malaysia to the Middle East tourists: Towards a Preferred Inter-regional Destinations. International Journal of West Asian Studies (1), pp. 39-53.
15. Asih, S. M. and Asih, S.K. (2015), Marketing Strategy Implementation in Developing Sharia Tourism in Indonesia, International Proceedings of Management and Economy (IPEDR), vol. 84, IACSIT Press, Singapore.
16. Carboni, M., Perelli, C., and Giovanni S. (2014), Is Islamic Tourism a Viable Option for Tunisian Tourism? Insights from Djerba, Tourism Management Perspectives, Volume 11, July 2014, pp 1-9.
17. Hamza, I., Chouhoud, R. and Tantaioi, P. (2012), Islamic Tourism: Exploring Perceptions & Possibilities in Egypt, African Journal of Business and Economic Research , Vol. 7, No 1 & 2 , pp. 86-99
18. Henderson J.C. (2009), Islamic Tourism Reviewed, Tourism Recreation Research, Vol.24 (2), 207-211
19. IFRC, (2011), Project/Programme Monitoring and Evaluation (M&E) Guide. Geneva: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
20. Indonesia Travel (2016), Indonesia Dominates World Halal Tourism Awards 2016 Winning 12 Top Categories, Available at: <https://goo.gl/GkUyRs>
22. Islamic Tourism Centre (2015), Malaysia Islamic Tourism Facts and Figures in Brief 2014/2015.
23. Islamic Tourism Centre of Malaysia (2016), Available at: <http://www.itc.gov.my/>
24. Samori, Z., Rahman F.A. (2013) Towards the Formation of Shariah Complaint Hotel in Malaysia: An Exploratory Study on its Opportunities and Challenges. WEI International Academic Conference Proceedings, Istanbul, Turkey.
25. Scott, N. and Jafari, J. (2010), Introduction: Chapter 1, in Noel Scott, Jafar Jafari (ed.) Tourism in the Muslim World (Bridging Tourism Theory and Practice, Volume 2, Emerald Group Publishing Limited, pp.1-13.
26. Shafaei, F. and Mohamed, B. (2015), Malaysia's Branding as an Islamic Tourism Hub: An Assessment, Malaysia Journal of Society and Space, 11 (1), pp. 97 – 106.
27. <https://uzbekistan.travel>
28. <https://meros.uz>
29. <https://uzbektourism.uz>
30. <http://hilaltravel.uz>
31. www.uzbekembassy

REFERENCES:

1. Bona Kim. (2019) "The effect of religious tourism experiences on personal values" – International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage.- 86 p.
2. Makhsudova M. (2006) Communication Psychology. - T.: Turon-iqbol. -15 p.
3. The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC). "Strategic roadmap for development of islamic tourism". – Ankara, 2017. – 12 p.
4. Surayyo Usmanova. (2019) "Ziyarah tourism as a new linkage for tourism development in Uzbekistan" – New voices from Uzbekistan.- 31 p
5. Omat Akgun Tekin. (2014) «Islamic Tourism: A Review of the General Situation in the World and in Turkey.». –The Journal of International Social Research. - 762 p.

6. Khoshimov Sherokhon. (2020) "Pilgrimage tourism in uzbekistan: problems and solutions" – Electronic research journal of social sciences and humanities.- 8 p.
7. Tanti, Xandriana. (2019) "Exploration of pilgrimage tourism in indonesia"–Journal of islamic marketing, 2019.- 5 p
8. Zakia,Samori. (2012) "Developing halal standart for malaysian hotel industry: exploratory study" – Procedia-social and behavioral sciences, 2012. - 3 p.
9. Tomas. (2019) "Pilgrimage as a field of tourism development: the case of kavala (Northern Greece) and its institutional and cultural challanges"– International journal of religion tourism and pilgrimage, - 5 p.
10. Zahra Moaven. (2017) "Spiritual Health through Pilgrimage Therapy:A Qualitative Study" – Health, Spirituality and Medical Ethics. -35 p.
11. Akyol M. and Kilinc, O. (2014), Internet and Halal Tourism Marketing, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/8 Summer 2014, pp. 171-186.
12. Al-Hamaneh, A. and Steiner, C. (2004), Islamic Tourism: Rethinking the Strategies of Tourism Development in the Arab World, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, Vol. 24, No. 1.
13. Ariffin, A.A.M., Hasim, M.S. (2009), Marketing Malaysia to the Middle East tourists: Towards a Preferred Inter-regional Destinations. International Journal of West Asian Studies (1), pp. 39-53.
14. Asih, S. M. and Asih, S.K. (2015), Marketing Strategy Implementation in Developing Sharia Tourism in Indonesia, International Proceedings of Management and Economy (IPEDR), vol. 84, IACSIT Press, Singapore.
15. Carboni, M., Perelli, C., and Giovanni S. (2014), Is Islamic Tourism a Viable Option for Tunisian Tourism? Insights from Djerba, Tourism Management Perspectives, Volume 11, July 2014, pp 1-9.
16. Hamza, I., Chouhoud, R. and Tantaioi, P. (2012), Islamic Tourism: Exploring Perceptions & Possibilities in Egypt, African Journal of Business and Economic Research , Vol. 7, No 1 & 2 , pp. 86-99
17. Henderson J.C. (2009), Islamic Tourism Reviewed, Tourism Recreation Research, Vol.24 (2), 207-211
18. IFRC, (2011), Project/Programme Monitoring and Evaluation (M&E) Guide. Geneva: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
19. Indonesia Travel (2016), Indonesia Dominates World Halal Tourism Awards 2016 Winning 12 Top Categories, Available at: <https://goo.gl/GkUyRs>
20. Islamic Tourism Centre (2015), Malaysia Islamic Tourism Facts and Figures in Brief 2014/2015.
21. Islamic Tourism Centre of Malaysia (2016), Available at: <http://www.itc.gov.my/>
22. Samori, Z., Rahman F.A. (2013) Towards the Formation of Shariah Complaint Hotel in Malaysia: An Exploratory Study on its Opportunities and Challenges. WEI International Academic Conference Proceedings, Istanbul, Turkey.
23. Scott, N. and Jafari, J. (2010), Introduction: Chapter 1, in Noel Scott, Jafar Jafari (ed.) Tourism in the Muslim World (Bridging Tourism Theory and Practice, Volume 2, Emerald Group Publishing Limited, pp.1-13.
24. Shafaei, F. and Mohamed, B. (2015), Malaysia's Branding as an Islamic Tourism Hub: An Assessment, Malaysia Journal of Society and Space, 11 (1), pp. 97 – 106.
25. <https://uzbekistan.travel>
26. <https://meros.uz>
27. <https://uzbektourism.uz>
28. <http://hilaltravel.uz>
29. www.uzbekembassy